

פרדס השבוע

הרב דוד שושנה שליט"א

פרשת חיי שרה
נג מרחשון תשפ"ב

ב.חמת מים

מסביר המהר"ל (גור אריה כא, יד):

חזרה לגלולי בית אביה. דאם לא כן לא היה בא לה הטעות, כי המלאך היה מורה לה הדרך שלא תהיה באה לידי טעות, דהא אחר כך היה הקדוש ברוך הוא מגלה עיניה (פסוק יט) ומעלה לו הבאר, כל שכן שלא תהיה באה לידי טעות, (וכדי) [וכדאי] היה אברהם להיות הוא נשמר בזכותו, ולא תבא לידי טעות, אלא שחזרה לגלולי בית אביה.

ומפני שקשה אחר שלא טעתה למה לא היה לה מים, אם תאמר שכבר כלו המים, וכי סלקא דעתך שלא יתן לה אברהם מים כדי שיגיע ליישוב, בשלמא אם נאמר דטעתה, יש לומר שפיר דנתן לה מים, ומפני שטעתה איחרה בדרך וכלו המים מן החמת, אבל עכשיו שלא טעתה, למה לא היו לה מים, ולפיכך הוצרך לומר (רש"י פסוק טו) 'שדרך החולים לשתות כו', ואברהם לא ידע ליתן לה מים הרבה, אף על גב דאחותו חמה מיד קודם הליכתו, לא היה יודע זה, והיה סבור שבשביל צער הפרידה הוא (כ"ה ברא"ם):

מובא בספר באר מים חיים (פירוש על התורה מרבי חיים טירר מטשטרנוביץ, בראשית כא, יד):

גם יאמר שם על שכמה אמרו חז"ל (זוה"ק פרשה זו קיח, ב) מלמד שהזהיר את הגר על האמונה כתיב הכא שם על שכמה וכתוב התם (שמות טו, כה) שם שם לו חק ומשפט וכו' עד כאן. וגם אנו נאמר בדרך גזירה שוה זו. כי הנה נודע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ס' ט"ז) בפסוק (בראשית כד, סז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו שנעשית שרה אמו שכל זמן ששרה היתה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת והברכה מצויה בעיסה וכו' וכשמתה שרה פסקו ועתה בביאת רבקה חזרו וכו' עד כאן.

ונמצאת אתה למד שבשרה ורבקה נתברכו מעשה ידיהם להיות הברכה מצויה בעיסה וכן מצינו כמה פעמים בצדיקים שנתברכו מעשה ידיהם כמו באלישע (מלכים ב-ד, מג) מה אתן זה לפני מאה איש ואכלו והותירו כדבר ה'.

וממילא ודאי גם ידיו של אברהם אבינו היו בבחינה זו שיתברך מעשה ידיו כמו בשרה אשתו וכלתו רבקה וכדומה. ודבר זה מרומז בגזירה שוה זו כי נאמר כאן שם על שכמה ונאמר להלן שם שם לו חק ומשפט, ושם נתברכו המים המרים ונמתקו בהשלכת העץ בהם. וכן בנתינת המים הזה לפי שאברהם בעצמו נתנם נתברכו מעשה ידיו כאשר נתברכו המים המרים להיות נמתק כן נתברך המים הזה אשר לא תכלה המים מן החמת.

ועל כן החמת מים הוזה לא כלה עד אחר זמן שנאמר בה ותלך ותתע במדבר באר שבע ואמרו חז"ל (בזוה"ק הנ"ל וכן הוא ברש"י ז"ל) שחזרה לגלולי בית אביה ומיד ויכלו המים מן החמת כי פירשה מדרכי אברהם ופרש ממנה ברכתו, אבל כל עוד שלא עבדה א"ל אחר לא כלו המים לפי שברכת אברהם היה בהם וכאמור. אחר כותבי זאת מצאתי דברים האלו ממש בילקוט (פרשה זו רמז צ"ה בשם מדרש) ונהניתי.

וזה מה שכתוב בילקוט שמעוני (רמז צ"ה):

ובזכות אברהם אבינו לא חסרו המים מן החמת וכיון שהגיע לפתח המדבר התחילה תועה אחר ע"ז של בית אביה ומיד חסרו המים ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא.

א.בכל שמה

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה:

ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה: (כג, א-ב)

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל: (כד, א)

מובא במסכת בבא בתרא (טז, ב):

וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כד, א) מאי בכל רבי מאיר אומר שלא היתה לו בת רבי יהודה אומר שהיתה לו בת אחרים אומרים בת היתה לו לאברהם ובכל שמה.

השיטה שמתה הבת יחד עם שרה מוצאים לראשונה בדפוס בספר מנחה בלולה:

ולבכותה. הכף זעירא לומר שלא הירבה בבכי כמו שאמרו חז"ל אל תבכו למת וכו' ומצאתי במדרש דלכך כ"ף זעירא דהוה כמו שאינה וקרי ולבתה, שגם בתה מתה באותו יום, שבת היתה לאברהם אבינו כמו שדרשו על וה' ברך את אברהם בכל ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

כותב המגלה עמוקות (חיי שרה):

ולפי דברי רז"ל שאמרו שהיה לו לאברהם בת ומתה יש להקשות מה היתה הברכה שהקב"ה נתן לו בת והלא היא מתה. אבל הענין הביא בזה חידוש חדש [...] טעם שמי שלא עסק בפרייה ורביה ממעט הדמות שהוא על ד' אותיות הוי"ה [...] ואברהם שנקרא כן על שם רמ"ח מצוות עשה שבתורה שהשלים כל רמ"ח מצוות ברמ"ח אברים שלו הוצרך לקיים פרייה ורביה שהיא מצוה ראשונה שבתורה לכן הוצרך להיות לו בת להשלים מצוה אבל אחר כך לא היה למי ליתנה באותו הפרק.

וזה נרמז בפסוק 'ותמת שרה בקרית ארבע' ר"ל שהשלימה שם של ד' וילדה בן ובת קיימה הדמות ואחר שקיימו מתה בתו ג"כ. וזו"ש ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה לכן כתב כ"ף קטנה כדי לקרות ולבתה.

ומובא בכתב סופר (יו"ד סי' קטו):

ונ"ל שהש"ת נתן לו בת מפני שהיו אומרים מאבימלך נתעברה שרה שלא האמינו לנס כזה וגם שרה תמהה ותצחק שרה בקרבה לאמור הבן מאה שנה יולד ואם שרה וכו' וכ' רמב"ן שהיא התמיה שהיו שניהם זקנים ועד זקנתם לא הצמיחו ולא עשו פרי ועתה עשו פרי [...] וכדי להוציא מלב בני אדם שלא האמינו כי מאברהם ילדה שרה כי שניהם זקנים התעברה אה"כ וילדה בת כדי שיאמינו למפרע כי יצחק מאברהם הוא ואח"כ מתה הבת וכל דברי החכמים וה' בירך את אברהם בכל שהיה לו בן ע"י בת שהיה לו נתברר שיש לו בן וקראו אותה בכל בגימטריא בן שעל ידה נתאמת שיש לו בן. ומ"ד שלא היה לו בת היינו בת של קיימא כי לא נצרכה מעיקרא אלא להעדפה לאמת כי יצחק בנו של אברהם הוא וביצחק יקרא לו זרע.

וישכם אברהם בבקר ויקח לאהם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שם שמה ואת הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע: (כא, יד)

מסביר רש"י: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה:

ג. בני אברהם

ויסוף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה:

ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן ואת מדין ואת ישבך ואת שוה:

ויקשן ילד את שבא ואת דדן ובני דדן היו אשורם ולטושים ולאמים:

ובני מדין עיפה ועפר והנך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה:

ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק: (כה, א-ה)

רש"י: קטורה. זו הגר, ונקלחת קטורה על פס שנאים מעסקיה כקטרת, ושקטרה פתחה, שלא נזדווגה לאלם מיום שפרשה מאברהם.

מסביר החזקוני (בראשית כה, א):

ושמה קטורה פרש"י זו הגר ונקראת קטורה על שם שמעשה נאים בקטורת. וא"ת הרי לעיל גבי ותתע פרש"י מלמד שחזרה לגלולי בית אביה אלא י"ל קודם שחזר ולקחה אברהם פעם שניה עשתה תשובה ונקראת קטורה על כך. וי"א בקשה לחזור לגלולי אביה ולא חזרה. ולפי הפשט אין זו הגר.

והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד: (איוב ה, ז)

מובא בילקוט שמעוני (איוב רמז תתקד):

והיה ראשיתך מצער זה אברהם שהוליד יצחק וישמעאל ובניו שנים עשר נשיאים ולבסוף בני קטורה הרי שלשים הוי ואחריתך ישגה מאד, ושלש נשים נשא אברהם, שרה בתו של שם, קטורה בתו של יפת, הגר בתו של חם:

מסביר הש"ך על התורה (ח"י שרה):

ומצאתי כתוב בילקוט איוב סימן תתק"ד במדרש ג' נשים נשא אברהם אבינו שרה משם קטורה מיפת הגר מחם ע"כ.

והכונה הוא שהעולם נתקיים מאלו אחר המבול וכדי שיהיה זרעו של אברהם עיקר לקח מכל אחד אשה להורות שכולם לא נצולו אלא בשבילו וכולם כפויים לו ועשה עיקר משרה ועשאה שרה וגברת על כל העולם שהיא בתו של שם והיא בת אחיו וקטורה שהיא מיפת אמר אשה קרא לה שם אישות והגר שהיא בתו של חם לא נזכר בה שם אישות.

עוד כוונה אחרת בלקיחתו אלו הג' נשים לפי שמאלו נפרדו ע' אומות וצפה שעתידין ישראל להגלות ביניהם לזה לקח אשה מכל אחד כדי שיהיה קורבה ביניהם אולי ירחמו עליהם מחמת הקורבה.

עוד ויסוף אברהם מה לו לאברהם אחר שנולד לו יצחק שהוא זרעו של עולם מה לו להוליד אלו המשפחות שיצאו ממנו שהוא קוץ מכאיב לישראל? כמו שאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וכו' [מדין] וכן אמרו במדרש את זמרן שהיו מזמרין בתוף לע"א ואת יקשן שהיו מקשקשין בתוף לע"א.

אלא אברהם כוון לקחת לה' שרים לחלקן שהוא צד החסד כדי שיהיו לישראל י"ב נשיאים של ישמעאל והשאר מאלו כי כן אמרו במדרש אשורים ולטושים ולאמים כולן ראשי אומות הן לזה הולידם לעת זקנתו כדי שיהיו חלשים בטבע וכן היה ראייה ממדין שבאו ישראל עליהן והביאו שבעה ושלשים אלף נקבות פחות מג' שנה והרגו ה' מלכי מדין ולא נפקד מהם איש ולזה אמר ותלד לו לומר למה שכוון ול"ה שרים שהם חזקים הם מצדו של יצחק שהוא גיבור והוא עומד כנגדם לפי שהם קשין יותר מל"ה של צד ימין.

ד. שיבה טובה

ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו:

ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה אל שדה עפרן בן צחר החתי אשר על פני ממרא: (כה, ח-ט)

רש"י: יצחק וישמעאל. מכאן עסקה ישמעאל תשובה, והוליד את יצחק לפניו, והיא שיבה טובה שנאמר באברהם.

וזה לשון המדרש (ב"ר לח, יב):

ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם וגו' (בראשית יא, כז), אמר רבי אבא בר כהנא, כל מי שנכפל שמו יש לו חלק לעולם הזה ולעולם הבא, אתיבון ליה והכתיב: אלה תולדת תרח תרח, יש לו בעולם הזה ויש לו לעולם הבא, אתמהא, אמר להם אף היא לא תברא, דאמר רבי יודן משום רבי אבא בר כהנא (בראשית טו, טו): ואתה תבוא אל אבתיך בשלום, בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא, (בראשית טו, טו): תקבר בשיבה טובה, בשרו וישמעאל עושה תשובה.

כדי להסביר במה עשה ישמעאל תשובה, נקדים בדברי הבראשית רבה (נג, יא):

ותרא שרה את בן הגר המצרית (בראשית כא, ט), אמר רבי שמעון בן יוחאי רבי עקיבא היה אומר בו דבר לגנאי, ואני אומר בו דבר לשבח, דרש רבי עקיבא ותרא שרה וגו', אין מצחק אלא גלוי עריות, היך מה דאת אמר (בראשית לט, יז): בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי, מלמד שהיתה אמנו שרה רואה אותו וישמעאל מכבש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן.

תני רבי ישמעאל אומר, אין הלשון הזה של צחוק אלא עבודת כוכבים, שנאמר (שמות לב, ו): וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק, מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה בימוסיות וצד חגבים ומקריב עליהם. רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה צחוק אלא לשון שפיכות דמים, היך מה דאת אמר (שמואל ב, ב, ד): יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו.

רבי עזריה משום רבי לוי אמר, אמר ליה ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקנו בשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק, ועושה עצמו כאלו מצחק, הדא הוא דכתיב (משלי כו, יח-יט): כמתלהלה הירה זקים וגו' כן איש רמה את רעהו ואומר הלא מצחק אני,

ואומר אני בו דבר לשבח אין לשון הזה של צחוק אלא לשון ירשה, שבשעה שנולד אבינו יצחק היו הכל שמחים, אמר להם ישמעאל שוטים אתם, אני בכור ואני נוטל פי שנים, שמתשובת אמנו שרה לאברהם (בראשית כא, י): כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני, אתה למד, כי לא יירש עם בני אפלו שאינו יצחק, ועם יצחק אף על פי שאינו בני, קל וחמר עם בני עם יצחק.

כותב ההעמק דבר (כה, ט):

יצחק וישמעאל בניו. דאברהם הודיע לישמעאל דבר ה' כי אע"ג שהוא בנו לכל דבר מכ"מ במה שנוגע ליצחק הוא כאחר. וישמעאל לא סר מדבר ה' ע"י אביו. וע"כ לא ערער על הירושה ומש"ה גם בכבוד הקדימו ליצחק ורו"ל למדו מזה דישמעאל עשה תשובה וקבל עליו שבמקום שנוגע לכבודו של יצחק אינו כבן אבא אחר שהיה יצחק בראש ושוב אינו נוגע לו ה"ה ג"כ בן ממש:

לפי השיטה שהיה ישמעאל מריב עם יצחק על הירושה, מובן מה התשובה כשויתר והקדים את יצחק, לומר שויתר על מה שחשב לעיקר, הירושה.

שבת שלום!